
<https://doi.org/10.15407/fd2020.02.024>

УДК 1(091)

Віталій ТЕРЛЕЦЬКИЙ, кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу історії філософії України,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
e-mail: terletsy.v@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3212-043X>

КОНЦЕПТ «ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЦЕПЦІЇ» В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ¹

У статті аналізовано поняття «рецепція», яке останнім часом набуло популярності, проте залишається недостатньо проясненим у дослідженнях з історії філософії. За припущенням, це поняття стало предметом експліцитної методологічної рефлексії лише в рецептивній естетиці (Rezeptionsästhetik) Констанцької школи літературознавства, де його не лише протиставляють поняттю впливу, а й потлумачують у контексті горизонтної структури розуміння тексту. При цьому вагомим є розмежування як «історичного горизонту» і «горизонту сучасності» (Гадамер), так і «горизонту очікувань» у його подвійності: як закодованого в самому тексті та як життєвої практики читача, як «внутрішньо-літературного» та як «зовнішньо-літературного» горизонтів очікування. Розвинений пізніше емпіричний напрямок дослідження рецепції дає змогу сформулювати низку конкретних пропозицій для методології історико-філософського дослідження, зорієнтованого на принцип «історії рецепцій». Зрозуміло, що для такого різновиду дослідження релевантними є лише «репродуктивна» і «продуктивна» категорії рецепції. Зокрема, йдеться про аналіз інституційних передумов рецепції, класифікацію джерельної бази рецепційованого, канали (ре)трансляції рецепційованого, специфікацію різновидів наукової комунікації, зумовлені традицією позитивні та негативні чинники рецепції, статус філософії в конкретно-історичні періоди.

Ключові слова: історія філософії, методологія, рецепція, вплив, рецептивна естетика, горизонт очікування.

Слово «рецепція» стало досить уживаним в історії філософії. Як правило, ним послуговуються для позначення заголовків статей, розвідок або монографічних досліджень, в яких ідеться про специфіку сприйняття і засвоєння

¹ Пропонована стаття є переробленою версією доповіді, що була прочитана в рамках історико-філософських читань на тему «Рецепції та впливи в історії філософії» (Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 6 грудня 2019 року).

Цитування: Терлецький, В. (2020). Концепт «дослідження рецепції» в контексті методології історії філософії. *Філософська думка*, 2, 24–36. <https://doi.org/10.15407/fd2020.02.024>

певного твору, мислителя або ж цілої традиції в межах окресленого предмета дослідження. Тому небезпідставно, здається, мовлять про рецепцію «Метафізики» Аристотеля, постаті Сократа або феноменології Гусерля в Північній Америці [Krieger, 2016; Moore, 2019; Ferri, 2019]. Кількість таких заголовків невпинно зростає, особливо останнім часом, але залишається відкритим питанням, чи стало поняття «рецепція» предметом спеціальної рефлексії істориків філософії, чи здобуло воно бодай якое місце в методології історико-філософського дослідження, чи, може, воно досі залишається суто *terminus technicus* для вузького кола фахівців.

Показовою в цьому плані є нещодавно опублікована збірка статей, що має назву «Від Гегеля до Віндельбанда. Історіографія філософії в XIX ст.» і являє собою перший том запланованої серії «New Studies in the History and Historiography of Philosophy» [Hartung, Pluder, 2015]. Розглядаючи різні аспекти «класичної епохи» в історії й історіографії філософії, автори збірки інколи послуговуються поняттям «*reception*» (загалом воно трапляється вісім разів), проте в жодному із контекстів ужитку ми не знайдемо якогось експліцитного пояснення, що мають на увазі під цим достатньо модним поняттям. Здається, його зміст зводиться до сенсу латинського «*receptio*» — сприйняття і свідоме засвоєння чогось, відповідно, переймання сприйнятого (ідей, права, релігії тощо).

Підстави такого стану справ можна вбачати, мабуть, у тому впливі, який ще й досі має методологічна настанова традиційної історії філософії. Вільгельм Віндельбанд стисло сформулював її у вигляді елементів методу історії філософії: 1) *опис* фактичних відомостей про окремого філософа разом із критикою передання; 2) *генетичне* пояснення, яке можливе як а) *психологічне* пояснення (особистості автора), б) *прагматичне* розуміння, яке намагається збагнути вчення кожного філософа із суперечностей і нерозв'язаних проблем його безпосередніх попередників, с) *культурно-історичний* розгляд, що зважає на загальний розвиток людського мислення і духовного життя; 3) *спекулятивна* точка зору оцінки, «яка [оцінка] на підставі систематичного переконання воліє характеризувати різні фази філософського розвитку завдяки тому доробку (*Beitrag*), який він приніс для того переконання» [Windelband, 1923: S. 4]. Як бачимо, така настанова в принципі виключає будь-які питання про вплив або рецепцію автора минулого як тематичні питання методології історії філософії.

Дещо інакшою виявляється ситуація в сучасних історико-філософських дослідженнях, які не лише надають певної ваги концепту рецепції, а навіть перетворюють його на наріжний камінь континууму історико-філософського процесу. Так, Пірмін Штекелер-Вайтгофер, ведучи мову про «прагматичний опис історії філософії», тобто такий, що спрямований «посутньо на виховні цілі», виокремлює такі його складові: 1) особиста *біографія* мислителя, 2) *опис творчості* автора разом із результативною *доксографією*, 3) «перетворення реальної особи на *епохальну фігуру* або героя *історії ідей* завдяки його

рецепції». Якраз «історична рецепція» робить із авторів філософських творів «героїчні фігури», «з якими пов'язують певну історію ідей» [Stekeler-Weithofer, 2006: S. 55].

Не чужим виявляється цей концепт і для сучасного вітчизняного дослідження історії філософії. Так, при розгляді комплексу проблем, пов'язаних із феноменом «національної філософії», а саме в контексті визнання певної національної філософської традиції як оригінальної, Сергій Йосипенко небезпідставно зауважує, що «звернення до якогось класика сьогодні найчастіше означає звернення до його рецепції чи за допомоги такої рецепції; питання лише в тому, якою мірою та чи та рецепція свідомо вибрана» [Йосипенко, 2019: с. 39]. Дослідник навіть наважується на твердження, що «національна філософія є передусім національною рецепцією світової філософії і щось оригінальне чи своєрідне в ній може вирости тільки з такої рецепції» [Йосипенко, 2019: с. 40]. Таке судження суттєво дисонує із поширеним у вітчизняній історії філософії переконанням, мовляв, в історико-філософському дослідженні має йтися про виявлення та опис насамперед «впливів» на українську думку або в її межах [Горський, 1997: с. 19, 46, 114-115, 118, 122, 131, 139, 151, 153 і далі; Чижевський, 2005: с. 164-171]. Однак проблема полягає в тому, що «впливи» зазвичай розуміють як якісь детермінанти, які дають змогу каузально пояснити своєрідність нового твору, що постав унаслідок таких впливів. Не складно помітити, що засадовими для такого пояснення є категорії причини та наслідку (*Wirkung*), запозичені з природознавства. Питання про те, чи виправдано таку модель застосовувати до історії філософії, останнім часом якраз і становить предмет методологічних дискусій.

Можна припустити, що поява на авансцені гуманітарних наук такого напрямку в літературній теорії, як «рецептивна естетика» (*Rezeptionsästhetik*), суттєво змінила традиційні уявлення про рецепцію як суто пасивну характеристику і надала їй відповідного теоретичного обґрунтування. На думку Ганса Роберта Яуса (1921—1997), одного із фундаторів рецептивної естетики і очільника Констанцької школи літературознавства, приблизно 1950 року поняття рецепції стає «методичним поняттям» в юриспруденції, теології та філософії, а дещо пізніше, 1967 року, під впливом філософської герменевтики Ганса-Георга Гадамера в рамках літературознавства виникає рецептивна естетика. Все це відбувається під гаслом переорієнтації історичного дослідження на «нову історію» [Jauß, 1987: S. 5]².

² Ретроспективні міркування Яуса про передісторію появи теорії рецепції можуть видаватися дещо суб'єктивними, проте той факт, що їх прийнято в сучасній довідковій літературі, дає змогу надавати їм певного об'єктивного характеру [Schnackertz, 2010: S. 670-671]. Далі при викладі засадових ідей цієї теорії ми обмежимося лише творами Яуса, позаяк вони були і досі залишаються найбільш показовими (хоча і контроверсійними) для цього напрямку. Звісно, тут не може йтися про якесь вичерпне відтворення концептуальних побудов рецептивної естетики, яку репрезентують також інші теоретики і практики, оскільки такий план виходив би за межі нашої теми.

Згідно з Яусом, запровадження поняття «рецепція» в історію філософії та історію науки належить Гансу Блюменбергу, який 1958 року опублікував статтю «Пороги епох і рецепція» (*Epochenschwelle und Rezeption*). На прикладі рецензій на чотири тексти, присвячені переходу від античності до еллінізму, Блюменберг намагається висвітлити «зони переходу, занепаду і новотворення» сенсу історичних подій [Blumenberg, 1958: S. 94]. Дослідник уважає, що великі події стають епохальними саме завдяки «історичній праці їхньої підготовки і їхньої рецепції», що особливо помітно на прикладі міфу — він «набуває своєї історичної сили від початку його рецепції, яка заперечує його походження і постійно збагачує його значення завдяки переоповіданню» [Jauß, 1987: S. 16].

Звісно, після публікації статті Блюменберга в історії філософії з'явилося чимало розвідок, які практикували таку дослідницьку мікрооптику і наголошували при цьому неодмінність врахування тієї опосередковувальної ланки, якою є рецепція. Не зайвим буде нагадати, що цю статтю було опубліковано ще до оприлюднення твору Томаса Куна «Структура наукових революцій», яка справила потужний вплив на історію науки, відповідно, й на історію філософії. Втім, мабуть, не буде перебільшенням стверджувати, що важливим чинником для поширення тези про вирішальну роль рецепції для нашого осягнення минулого і теперішнього виявилася поява рецептивної естетики як напрямку в літературознавстві та теорії мистецтва.

Засадовий принцип цього напрямку полягає в тому, що історію літератури й мистецтва слід розуміти як процес естетичної комунікації між трьома рівноправними інстанціями: автором, твором і реципієнтом (читачем, слухачем, спостерігачем або ширше — критикою чи публікою). На відміну від попередніх «субстанціалістських» естетичних теорій, естетики продукування або естетики зображення, рецептивна естетика робить наголос на конститутивній ролі третьої інстанції як «історично-формуальної енергії» [Jauß, 1979: S. 127] в такому комунікативному процесі. Зрозуміло, що «діяння» (*Wirkung*)³ походить від тексту, а «рецепція» зумовлена адресатом. Однак обидва є лише залежними один від одного «елементами конкретизації», причому сам текст, як стверджує Яус, «понад рамцями актуального процесу рецепції може забезпечувати неперервність його досвіду як контрольна інстанція інтерпретацій» [Jauß, 1987: S. 17].

У 1967 році Яус виголосив доповідь «Історія літератури як провокація літературознавства», яка мала либонь вибуховий характер не лише для тогочасної літературної й естетичної теорії, а також для інших гуманітарних і соціальних наук [Reese, 1980: S. 27-29]. У ній він запропонував «рецептивно-

³ Поняття «*Wirkung*» українською мовою може бути перекладено залежно від контексту в подвійний спосіб: або як «наслідок» (*effectus*), коли йдеться про природничо-наукову категорію, що корелятивна із категорією «причини» (*causa*), або як «діяння» (*actio*), якщо мається на увазі безпосередня активність когось або чогось. Останнє значення превалює і в герменевтиці Гадамера, і в рецептивній теорії загалом.

естетичний начерк історії літератури» [Jauß, 1979: S. 140], а саме сформулював сім програмових тез, які мають методично обґрунтувати історію літератури на засадах теорії рецепції та які до сьогодні залишаються «одними з найвагоміших підвалин будь-якої дискусії про рецептивну теорію» [Reese, 1980: S. 32]. Далі ми тезово відтворимо найсуттєвіше з того, що стосується поняття рецепції та може мати безпосередній стосунок до нашої теми.

Уже в першій тезі Яус недвозначно відмежовується від поширеного і звичаєного розуміння історичності літератури. Історичність літератури базована не на «літературних фактах», а на «передувальному досвіді літературного твору завдяки його читачам» [Jauß, 1979: S. 128]. Саме досвід читача із сприйняття твору постає як інстанція, яка зумовлює те, що в позитивістській настанові фіксують як «самий лише факт».

Сформульований Г.-Г. Гадамером «принцип історії діяння» (*Wirkungsgeschichte*), в якому істотну роль відіграє поняття «горизонту» для історичного розуміння минулого [Gadamer, 1999: S. 307], виявляється плідним для розбудови рецептивно-естетичної теорії. Гадамер зазначає, що для розуміння тексту наївно покликатися на його «початковий», «історичний горизонт». Неодмінно задіяним при цьому є «горизонт нашої сучасності», тобто «розуміння завжди є процесом перетоплення (*Verschmelzung*) таких гадано для себе суцільних горизонтів» [Gadamer, 1999: S. 311].

Спіраючись на такий принцип, Яус висуває тезу про те, що сприйняття і розуміння читача присутньо закарбовані його «горизонтом» як «специфічною диспозицією» реципієнта [Jauß, 1979: S. 131]. Крім того, Яус послуговується поняттям «горизонт очікування», запозиченим у соціального теоретика Карла Мангайма і філософа науки Карла Раймунда Попера [Jauß, 1979: S. 149-150]. Власне Яусу йдеться про реконструкцію такого горизонту очікування, яку він здійснює в дусі Гадамерового «принципу історії діяння», конкретизуючи її (історію діяння) шляхом визначення й з'ясування тих питань, на які дає відповідь текст у певних ситуаціях.

Поняття «горизонт очікування» зазнає подальшої диференціації. З одного боку, йдеться про певні «очікування», які немовби імпліковані або «закодовані» в самому творі (жанр, стиль, форма викладу тощо), твір начебто «передбачає» відповідну публіку. Проте якщо в момент його появи він якось порушує очікування читачів, тобто його сприйняття через заперечення вже набутого досвіду приводить до «зміни горизонту» (*Horizontwandel*), то в такому разі з'являється «естетична дистанція», яка дає змогу «рецептивно-естетично визначити мистецький характер літературного твору» [Jauß, 1979: S. 133]. З іншого боку, мається на увазі горизонт очікування життєвої практики читачів, їхній читацький і взагалі життєвий досвід, з яким читачі (різних епох) підходять до твору і ніби накидають його на нього. Цілком виправдано в такому контексті говорити про «внутрішньо-літературний» і «зовнішньо-літературний» горизонти очікування [Moog-Grünwald, 1981: S. 51]. Власне рецепція в повному сенсі слова має місце тоді, коли обидва горизонти взаємодіють.

Навіть радикально новий текст не являє собою щось «абсолютно нове», а «наперед налаштовує свою публіку завдяки повідомленням, відкритим і прихованим сигналам, відомим ознакам або імпліцитним вказівкам для цілком визначеного способу рецепції». У цьому розумінні Яус твердить про «передувальний горизонт очікування певного тексту» [Jauß, 1979: S. 131]. Такі «відкриті та приховані сигнали та вказівки», які можна знайти в самому тексті, становлять емпіричні засоби для реконструкції горизонту очікування. Рецептивно-естетичне досвідчення тексту відбувається «в модальностях питання і відповіді, проблеми і розв'язку, в яких він з'являється в горизонті свого історичного впливу» [Jauß, 1979: S. 151]. При цьому йдеться не лише про естетичне, а й про моральне або соціально значуще сприйняття твору.

Вочевидь, такий підхід цілком протилежний об'єктивістичному тлумаченню творів літератури і мистецтва, яке Яус оцінює як «платоністичну догму філологічної метафізики», мовляв, «у літературному тексті позачасово присутнє творче мистецтво (*Dichtung*) і його об'єктивний, раз і назавжди закарбований сенс, повсякчас безпосередньо приступний інтерпретатору» [Jauß, 1979: S. 136-137]. Натомість рецептивна естетика робить наголос на «послідовному розгортанні закладеного у творі, в його історичних шаблонах рецепції актуалізованого потенціалу сенсу, що розкривається судженню розуміння тією мірою, якою це судження контролювано здійснює “перетоплення горизонтів” у зустрічі із переданням (*Überlieferung*)» [Jauß, 1979: S. 138-139].

Яус презентує герменевтично зорієнтовану історію рецепції в межах рецептивної естетики, на що прямо вказує вже заголовок його *opus magnum* «Естетичний досвід і літературна герменевтика» (1977/1982)⁴. З цього погляду його можна розглядати як продовжувача і водночас критика філософської герменевтики Гадамера⁵. У зв'язку з цим влучним видається зауваження Г. Ліндмаера про два джерела цього напрямку: «У широкому сенсі слова теорія рецепції була вирішально закарбована дякуючи герменевтиці, а у тіснішому сенсі слова завдяки рецептивно-естетичним концептам від античності до сьогодення» [Lindenmayr, 1995: S. 611].

Утім, у 70-х роках ХХ сторіччя в гуманітарних науках з'явився дещо інший напрямок міждисциплінарного дослідження рецепції, в якому поєдналися зусилля історії, літературознавства, соціології, психології, лінгвістики і який дістав назву емпіричного дослідження рецепції. Під певним кутом зору його можна розглядати як продовження тих течій в гуманітаристиці кінця ХІХ — першої половини ХХ сторіччя, які традиційно залічують до «передісторії» становлення рецептивної теорії і які репрезентовані в чеському структуралізмі, марксистській естетиці, соціології літератури і психології

⁴ Пор. український переклад: Г.Р. Яус «Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика» [Яус, 2011].

⁵ Критичний момент стосується передусім поняття «класичного» як «прототипу ... усього історичного опосередкування минулого із сучасністю» [Jauß, 1979: S. 139-140]. Утім тема статті не дає змоги спинитися на цьому сюжеті.

читання [Reese, 1980: S. 4-19]. З іншого ж погляду його можна тлумачити як відповідь на певні труднощі, що криються в теоретичних побудовах рецептивної естетики, зокрема, що поняття горизонту очікування є «мало придатним інструментом» для історичного дослідження «досвіду рецепції мовчазної більшості пасивних читачів», натомість рух «цього процесу [рецепції] підтримується тільки тими реципієнтами, що є начитаними та критично або навіть творчо реагують» [Moog-Grünwald, 1981: S. 54-55]. Тому головна увага тепер сконцентровується на стосунках «текст — читач — читання». При цьому йдеться не стільки про інтерпретацію літературних текстів, скільки про «дослідження наділення значення читачів і груп реципієнтів з огляду на відповідні соціальні, ситуативні, психічні і когнітивні передумови як чинники пояснення» [Barsch, 2013: S. 652]. Вочевидь, перед нами емпірична дослідницька настанова, адже питання, які порушують фахівці, мають яскраво виражений конкретний характер: хто читає, які тексти читають, з яких причин читають? Хто взагалі читає, а хто ні? Як стають читачами? Які тексти було прочитано раніше і ким? Емпіричний рівень дає змогу відрізнити різні аспекти рецепції в міждисциплінарному полі дослідження, але проблема, що постає при цьому, виявляється в тому, що дослідження рецепції підміняють дослідженням реципієнта та його компетенцій.

І все ж варто визнати, що на підставі саме емпіричного дослідження рецепції вдалося диференціювати поняття «рецепція». Фахівці виокремлюють три категорії «сприйняття літературного твору», кожна з яких, проте, так чи так залежить від письмово зафіксованих свідчень. «Пасивна рецепція» властива переважній читацькій масі, проте свої переживання вона не виставляє на публіку. *Репродуктивна рецепція* відбита у критиці, коментарі або есеї, листах або нотатках, що мають на меті публічне повідомлення про твір. Нарешті, *продуктивна рецепція* завдяки літераторам, письменникам і поетам, які зазнали впливу відповідних літературних, філософських або мистецьких творів, створює новий твір мистецтва» [Moog-Grünwald, 1981: S. 58]. Для історико-філософського дослідження «рецепцій і впливів» релевантними можуть бути лише друга і третя категорії. Далі ми наважимося на спробу виявити той потенціал, який має розглядуване поняття, спираючись на вище окреслені контури теорії рецепції⁶.

Насамперед слід зазначити, що дослідження рецепції певного філософа або певної філософської традиції в рамках української філософії (нейтральніше — філософії в Україні) неодмінно повинно спиратися на солідний *емпіричний* фундамент. За дороговказом емпіричного дослідження рецепції ми

⁶ У дослідницькій літературі теорію рецепції тлумачать у широкому сенсі слова, як комплекс досліджень «про роль адресата в процесі розуміння виявів життя, особливо мистецтва», а доробок рецептивної естетики включають у цей дослідницький напрямок [Lindenmaug, 1995: S. 611]. Іншими словами, рецептивну естетику розглядають як різновид чи конкретизацію загальної теорії рецепції, тож обидва позначення вживають майже синонімічно.

зможемо порушувати конкретні питання про те, які тексти філософа *A* було прочитано, до якої традиції *F* вони належали, хто прочитав ці тексти тощо. Певна річ, для відповіді на такі питання потрібно звертатися передусім до публічних/приватних бібліотек та архівів, аби мати змогу з'ясувати емпіричні «умови можливості» потенційних впливів, відповідно, рецепції. Без такої джерельної бази існує небезпека того, що історико-філософське дослідження може набути дуже загальних рис чи навіть перетворитися на спекуляцію.

Не менш вагомим є наступний крок розвідок, а саме встановлення *інституційних* передумов рецепції. Певна річ, сприймання і переймання ідей або аргументів мислителів минулого чи сучасності — це завжди особистісний акт відповідного філософа чи дослідника. Однак так само певно і те, що середовище, в якому здійснюється рецепіювання, де саме відбувається «зустріч» із новим та активний процес його засвоєння, — бібліотека, університет, інші освітні установи, філософські/релігійні товариства, інші потенційні осередки (салони або навіть таємні товариства), — відіграє неабияку роль при дослідженні рецепіюваного. Якщо такі інституції є публічними і відкритими, то можна припустити, що рецепіюване було неупереджено засвоєно і могло б бути плідно використано в тогочасному філософському дискурсі. Якщо ж інституції закриті і недоступні для ширшого кола з певних причин (наприклад, релігійних або ідеологічних), то є підстави допускати певну упередженість і селективність стосовно будь-якої рецепції.

Мабуть, одна з найскладніших проблем полягає у фіксації конкретних *джерел*, що були рецепіювані і позитивно засвоєні у вітчизняній традиції. Звісно, все це можна визначити лише *post rem*, шляхом прискіпливого відстеження відповідних прямих або прихованих свідчень (цитат, натяків, алюзій тощо). Вочевидь, тут ми маємо найбільшу складність для дослідження, бо потрібно враховувати весь масив матеріалів, що дає змогу підставово мовити про рецепцію певного твору або навіть цілої традиції. До цього додається низка інших чинників, які ще більше ускладнюють історико-філософські розвідки. По-перше, мається на увазі наявність/відсутність перекладу відповідного твору, що безперечно сприяє/перешкоджає сприйняттю і засвоєнню ідейного світу автора. По-друге, також вагомими виявляються рецензії і публічні обговорення взагалі відповідного автора, його твору (творів). Якщо цього не відбувається, то навіть перекладений текст може залишатися «непотрібним» для реципієнтів, оскільки він виявився «незатребуваним» з якихось підстав. На жаль, є змога навести чимало свідчень такого стану справ, коли перекладені українською мовою навіть класичні тексти минулого з різних причин zostалися на маргінесі сучасної традиції філософування. Нарешті, по-третє, подальша доля рецепіюваного в рамках вітчизняної традиції, чи мало воно нетривалий ефект або продовжує жити в свідомості мислителів і дослідників і тим самим надає традиції рецепції характеру тяглості.

Останній момент заслуговує на особливу увагу, оскільки йдеться про *канали* трансляції й ретрансляції рецепіюваного. Передусім мається на

думці освітній аспект, тобто навчальні курси в університетах, інститутах, академіях, гімназіях тощо, де на лекціях і семінарах, у першу чергу, могло відбуватися повідомлення про щось нове або відтворення чужого. Джерельна база для дослідження тут досить солідна — від опублікованих підручників аж до текстів лекцій, що були надруковані або залишилися в рукописах. Синхронне простеження певного курсу лекцій одного автора дасть змогу оцінити не лише його оригінальність порівняно з аналогічними курсами, але також тяглість або дискретність відповідної лінії рецепції.

Крім того, в контексті каналів (ре)трансляції рецепційованого певну вагу мають й інші різновиди наукової *комунікації*. Так, стажування за кордоном, надто в провідних університетах, здавна мало інноваційний характер для вітчизняної науки і освіти. Впродовж такого відрядження вітчизняний мислитель ознайомлювався з новітніми публікаціями, відкривав для себе нових або призабутих давніх авторів, потрапляв у інакшу інтелектуальну атмосферу, мав змогу долучитися до актуальних дискусій. Усе це прямо або опосередковано спричиняло до того, що, повернувшись на батьківщину, він не лише привозив із собою текст якогось автора, а й почасти був носієм певного інтелектуального контексту, який давав підстави по-новому тлумачити ідеї автора.

Ще одним різновидом каналів (ре)трансляції рецепційованого можна вважати звичні для наукової співпраці рекомендації з боку колег. Як і у випадку закордонного відрядження, тут так само припускається інакше інтелектуальне середовище, представники якого радять ознайомитися з новим твором або якоюсь оригінальною інтерпретацією, які потенційно можуть стати об'єктом рецепції.

Подальший крок у висвітленні феномена рецепції для історико-філософського дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати низку *зумовлених традицією чинників*. Власне, під цим мається на увазі схарактеризований вище «зовнішньо-літературний» горизонт очікування публіки. Такі чинники або можуть бути спонукою до рецепції певного філософа чи традиції, або ж поставатимуть як перешкода для рецепціювання саме цього філософа чи традиції. Звісно, не останню роль тут відіграє чинник *моди*. Коли в країні, що має міжнародно визнану національну філософію, один сучасний мислитель (або ціла школа) стає дуже популярним, немовби «володарем помислів» доби, інтелектуали в інших країнах не залишаються байдужими до нього, його твори стають предметом обговорень і дискусій, їх певним чином сприймають і засвоюють. І це є прямим шляхом до рецепції такого «модного» філософа в рамках відповідної філософської традиції. Яскравим прикладом тут може бути постать Мартина Гайдегера і потужна рецепція його творчості у Франції в міжвоєнний період.

Зовсім інакшою є ситуація, коли традиційні чинники стоять на заваді певної рецепції. Це свідчить про те, що певний мислитель/традиція виявляється навряд чи сумісним із адресатом. Така ситуація може бути спричинена як релігійними, так й ідеологічними чинниками, а історія філософії подає

чимало прикладів для цього. Добре відомим фактом є неприйняття філософії Імануеля Канта в російській релігійній філософії саме через ставлення німецького філософа до релігії. А проте Кантова філософія, звісно, була певним чином рецепційована в рамках російської традиції. Про ідеологічну заангажованість радянської філософії, яка прискіпливо фільтрувала і препарувала все, що суперечило настановам марксизму-ленінізму, годі й говорити спеціально.

Серед зумовлених внутрішньою традицією чинників неабияку вагу має і такий, який можна назвати *близькістю* до визнаних національних філософських традицій. Така близькість може бути історично і культурно зумовленою (наприклад, близькість австрійської та німецької філософських традицій). Проте вона може бути і суто уявною, коли одна філософська традиція ідентифікує себе з іншою, більш розвиненою, і намагається наслідувати останню (такий стан справ має місце в російській традиції, де вплив німецької філософії завжди був і залишається надзвичайно потужним). У кожному разі впливовість німецької філософської традиції позначилася і на вітчизняній філософській культурі, що особливо помітно в принципах організації наукових досліджень і в системі вищої освіти. Певна річ, усвідомлення близькості однієї традиції є сприятливим чинником для її рецепції в рамках іншої традиції.

Якщо мова йде про аналіз «рецепцій і впливів» в історико-філософській перспективі, то не можна нехтувати і питанням про *статус філософії* в різні періоди розвитку філософської думки. При цьому мається на увазі не лише соціальний статус філософії, тобто її місце і роль у відповідному суспільному середовищі, а і науковий статус філософії, тобто її оцінка в структурі наукового знання і ставлення представників інших наук до неї. Йдеться не стільки про соціальну зумовленість будь-яких процесів, пов'язаних із рецепціями (як про це твердять марксистська теорія та соціологія літератури), скільки про усвідомлення всього комплексу конкретно-історичних обставин, що визначає певне ставлення до філософії. Зараз ми звикли до того, що філософська освіта є загальнодоступною для всіх охочих, однак раніше вона вирізнялася елітарністю. Тепер знайдеться не багато прихильників тези, що філософія є «наукою наук», проте в попередні епохи, навіть у XIX сторіччі, траплялося чимало мислителів, які обстоювали саме такий погляд. Поширене впродовж сторіч уявлення, що філософи є не лише «шанувальниками мудрості», а й учителями мудрості, навряд чи так само переконливе для сучасності, як за часів Платона або Гегеля. Одне слово, на такі історично зумовлені і посутньо відмінні ієрархії та шкали оцінок неодмінно потрібно зважати, коли аналізу підлягає досить комплексний процес рецепції автора, тексту або традиції.

Нарешті, не слід оминати увагою також історично зумовлені та практично використовувані в емпіричному дослідженні «найвагоміші літературні форми рецепції». Як видається, їх слід згадати бодай для того, щоб сучасні дослідники чітко усвідомлювали значущість кожної з них у відповідний

період історії європейської культури. «Копіювання, практиковане середньовічними ченцями; згодом до нього долучаються середньовічні *коментарі*, які були вагомими документами певного різновиду рецепції ... аж до XVI сторіччя; *коментарі гуманістів*, з яких пізніше виростає есеїстична і афористична літературна продукція; *переклад*, який у французькому Відродженні став синонімом поезії як наслідування гуманістів; *пародія* і *трагедія* як одні з найвпливовіших форм літературної критики, що досить потужно вплинули на творення нового; *класичне наслідування*, яке проіснувало з XVI до першої половини XVIII сторіччя і місце якого заступило “ключове поняття *оригінальності*” в другій половині XVIII та впродовж цілого XIX сторіччя» [Moog-Grünwald, 1981: S. 59-63]. Хоча в такій морфології йдеться про літературні форми рецепції, проте вона може бути корисною і для історико-філософського дослідження рецепцій, позаяк філософія також була і залишається (переважно) різновидом літературної продукції.

Одна з неминущих заслуг рецептивної теорії *in sensu latiori* полягає в тому, що рефлексивна артикуляція феномену рецепції, здається, остаточно позбавила це поняття суто пасивного значення і відкрила певну перспективу для його плідного вжитку в історико-філософських дослідженнях. Останні є достатньо свідомими того, що саме «історично-рецептивні підстави» амбівалентно зумовлюють наше знання про філософію і філософів: ми не маємо прямого доступу до суб'єктивного світу авторів минулого, а те, що ми знаємо про цей світ, залежить від текстів, які ми приписуємо відповідним авторам і які ми читаємо як читачі. І саме тут з'являється «категоріальна відмінність» між «текстом і змістом, між мовно-символічною репрезентацією і репрезентованою думкою» [Stekeler-Weithofer, 2006: S. 61]. І саме тут з'являється також простір для інтерпретації та рецепції. А проте теорія рецепції неочікувано трансформує і опозицію понять «рецепції — впливи», відхиляє каузально-генетичне пояснення одного автора твору через іншого, а натомість «вплітає» його як «продуктивну рецепцію в надзвичайно комплексний процес рецепції» [Moog-Grünwald, 1981: S. 53]. На рівні дослідження вітчизняної традиції філософування ми також завжди приречені до рецепції з метою «вивчення ... ідей чи теорій чужої філософії задля власних потреб чи осмислення власних проблем» [Йосипенко, 2019: с. 40].

ДЖЕРЕЛА

- Горський, В.С. (1997). *Історія української філософії. Курс лекцій*. Київ: Наукова думка.
- Йосипенко, С. (2019). Історія філософії та проблема внутрішньої тягlosti національної філософії. *Україна модерна*, 26, 31-49.
- Чижевський, Д. (2005). Вплив філософії Шеллінга (1775-1854) в Україні. В: Д. Чижевський, *Філософські твори в 4-х тт.* (т. 2, сс.164-171). Київ: Смолоскип.
- Яус, Г.Р. (2011). *Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика* / пер. з нім. Р. Свято, П. Тарашук. Київ: Основи.
- Barsch, A. (2013). Rezeptionsforschung, empirische. In: A. Nünning (Hrsg.), *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze — Personen — Grundbegriffe* (SS. 652-654). Stuttgart: Metzler.

- Blumenberg, H. (1958). Epochenschwelle und Rezeption. In: *Philosophische Rundschau*, VI (1/2), 94-120.
- Ferri, M.B. (2019). *The Reception of Husserlian Phenomenology in North America*. Springer.
- Gadamer, H.-G. (1999). Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. In: H.-G. Gadamer, *Gesammelte Werke* (Bd. I). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Hartung, G., Pluder, V. (Hrsg.), (2015). *From Hegel to Windelband: Historiography of Philosophy in the 19th Century*. Berlin: de Gruyter.
- Jauß, H.R. (1979). Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft. In: R. Warning (Hrsg.), *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis* (SS. 126-162). München: Fink.
- Jauß, H.R. (1987). *Die Theorie der Rezeption — Rückschau auf ihre unerkannte Vorgeschichte*. Konstanz: Universitätsverlag.
- Krieger, G. (Hrsg.), (2016). *Die Metaphysik des Aristoteles im Mittelalter: Rezeption und Transformation*. Berlin: de Gruyter.
- Lindenmayr, H. (1995). Rezeptionstheorie. In: J. Mittelstraß (Hrsg.), *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie* (Bd. 3, SS. 611-613). Stuttgart: Metzler.
- Moog-Grünwald, M. (1981). Einfluss und Rezeptionsforschung. In: M. Schmeling (Hrsg.), *Vergleichende Literaturwissenschaft. Theorie und Praxis* (SS. 49-72). Wiesbaden: Athenaion.
- Moore, Chr. (Ed.), (2019). *Brill's Companion to the Reception of Socrates*. Leiden: Brill.
- Reese, W. (1980). *Literarische Rezeption*. Stuttgart: Metzler.
- Schnackertz, H.J. (2010). Wirkung/Rezeption. In: K. Barck, M. Fontius, D. Schlenstedt, B. Steinwachs, F. Wolfzettel (Hrsg.), *Ästhetische Grundbegriffe* (Bd. 6, SS. 670-693). Stuttgart: Metzler.
- Stekeler-Weithofer, P. (2006). *Philosophiegeschichte*. Berlin: de Gruyter.
- Windelband, W. (1923). *Geschichte der abendländischen Philosophie im Altertum*. München: Beck.

Одержано 11.03.2020

REFERENCES

- Barsch, A. (2013). Rezeptionsforschung, empirische. In: A. Nünning (Hrsg.), *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze — Personen — Grundbegriffe* (SS. 652-654). Stuttgart: Metzler.
- Blumenberg, H. (1958). Epochenschwelle und Rezeption. In: *Philosophische Rundschau*, VI (1/2), 94-120.
- Čyževs'kyj, D. (2005). The Influence of Schelling's Philosophy (1775-1854) in Ukraine. [In Ukrainian]. In Čyževs'kyj, D. *Philosophical Works in Four Volumes*. Vol. 2 (pp. 164-171). Kyiv: Smoloskyp, 2005. [= Чижевський 2005]
- Ferri, M. B. (2019). *The Reception of Husserlian Phenomenology in North America*. Springer.
- Gadamer, H.-G. (1999). Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. In: H.-G. Gadamer, *Gesammelte Werke* (Bd. I). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Hartung, G., Pluder, V. (Hrsg.), (2015). *From Hegel to Windelband: Historiography of Philosophy in the 19th Century*. Berlin: de Gruyter.
- Horskyi, V.S. (1997). *The History of Ukrainian Philosophy. Course of Lectures*. Third edition. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka. [= Горський 1997]
- Jauß, H. R. (1979). Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft. In: R. Warning (Hrsg.), *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis* (SS. 126-162). München: Fink.
- Jauß, H. R. (1987). *Die Theorie der Rezeption — Rückschau auf ihre unerkannte Vorgeschichte*. Konstanz: Universitätsverlag.
- Jauß, H. R. (2011). *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*. Translation from German R. Sviato and P. Tarashchuk. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [= Яус 2011]

- Krieger, G. (Hrsg.), (2016). *Die Metaphysik des Aristoteles im Mittelalter: Rezeption und Transformation*. Berlin: de Gruyter.
- Lindenmayr, H. (1995). Rezeptionstheorie. In: J. Mittelstraß (Hrsg.), *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie* (Bd. 3, SS. 611-613). Stuttgart: Metzler.
- Moog-Grünwald, M. (1981). Einfluss und Rezeptionsforschung. In: M. Schmeling (Hrsg.), *Vergleichende Literaturwissenschaft. Theorie und Praxis* (SS. 49-72). Wiesbaden: Athenaion.
- Moore, Chr. (Ed.), (2019). *Brill's Companion to the Reception of Socrates*. Leiden: Brill.
- Reese, W. (1980). *Literarische Rezeption*. Stuttgart: Metzler.
- Schnackertz, H.J. (2010). Wirkung/Rezeption. In: K. Barck, M. Fontius, D. Schlenstedt, B. Steinwachs, F. Wölfzettel (Hrsg.), *Ästhetische Grundbegriffe* (Bd. 6, SS. 670-693). Stuttgart: Metzler.
- Stekeler-Weithofer, P. (2006). *Philosophiegeschichte*. Berlin: de Gruyter.
- Windelband, W. (1923). *Geschichte der abendländischen Philosophie im Altertum*. München: Beck.
- Yosypenko, S. (2019). The History of Philosophy and the Problem of Internal Continuity in National Philosophy. [In Ukrainian]. In *Ukraina Moderna*, 26, 31-49. [=Йосипенко 2019]

Received 11.03.2020

Vitalii Terletsky, PhD in Philosophy,
Senior Research Fellow at the Department
of History of Philosophy in Ukraine,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001
e-mail: terletsky.vm@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3212-043X>

THE CONCEPT OF «RECEPTION STUDY» IN THE CONTEXT OF METHODOLOGY OF THE HISTORY OF PHILOSOPHY

The article analyzes the concept of «reception», which has recently gained popularity, but remains not sufficiently clarified in studies of the history of philosophy. It is assumed that the concept has become the subject of explicit methodological reflection only in the reception aesthetics (Rezeptionsästhetik) of the Constance School of Literary Studies, where it not only opposes the concept of influence, but is interpreted in the context of a horizontal structure for text understanding. At the same time, it is important to distinguish not only the «historical horizon» and the «horizon of modernity» (Gadamer), but also the «horizon of expectations» in its duality: both coded in the text itself and the life practice of the reader, «inter literary» and «external literary» horizons of expectation. The empirical trend of the reception study, developed later, makes it possible to formulate a number of specific proposals for the methodology of historical and philosophical research, which focuses on the principle of «history of receptions». It is clear that only «reproductive» and «productive» reception categories are relevant to this type of research. In particular, it is an analysis of the institutional prerequisites for the reception, the classification of the source base of that received, the channels (re)broadcast of that received, the specification of the types of scientific communication, the tradition determined positive or negative factors of reception, the status of philosophy in particular historical periods.

Keywords: *History of philosophy, methodology, reception, influence, reception aesthetics, horizon of expectation.*